

Brazílie

David Šanc

ÚVODEM

Mezi takzvanými nastupujícími mocnostmi má nezpochybnitelné místo největší stát Latinské Ameriky Brazílie. Již podle základních geografických, demografických a ekonomických charakteristik státu je evidentní, že Brazílie potenciálně patří mezi nejvýznamnější aktéry mezinárodního systému. Brazílie je podle rozlohy 5. největší zemí světa (cca 8,5 milionu km²) s 5. nejpočetnější populací (cca 202,5 milionů). Zároveň představuje 7. nevykonnější ekonomiku světa, jež se na celkovém objemu světového exportu podílí z 1,3 % (22. místo).^{1,2}

Kromě zmíněných charakteristik s pozicí Brazílie v mezinárodním systému úzce souvisí vnitřní politický a ekonomický vývoj, který v 90. letech 20. století stál za probuzením „spícího obra“. V Brazílii se během 90. let 20. století podařilo stabilizovat inflaci sužovanou ekonomikou a byl nastartován ekonomický růst – na stavu ekonomiky se pozitivně projevil i růst cen nerostných surovin a objemy dalších surovinových ložisek, dále Brazílie prakticky dosáhla energetické soběstačnosti, disponuje značnou zemědělskou produkcí a moderními technologiemi, které zvýšily výkon a konkurenceschopnost brazilského hospodářství. To vše v kombinaci s demokratickým politickým režimem ovlivnilo i brazilské ambice získat odpovídající vliv na mezinárodní scéně. Tedy zařadit se mezi mocnosti, jež mají vliv na politický a ekonomický vývoj na úrovni regionální i globální.

Cílem této kapitoly je zdůvodnit vzestup významu Brazílie coby aktéra mezinárodního systému, zhodnotit, jakými prostředky a s jakým úspěchem Brazílie v posledních dvou dekáдах prosazovala a posilovala svůj vliv v mezinárodním prostředí, a zda je možné ji považovat za regionální mocnost, respektive novou střední mocnost. Při analýze pozice Brazílie v mezinárodním systému se rovněž budeme zabývat vztahem země k dalším nastupujícím mocnostem a mocnostem tradičním. Dále zmíníme i skutečnosti, které brazilské aktivity limitují či problematizují.

Vzhledem k zaměření publikace a rozsahu jednotlivých případových studií nelze v této kapitole zmínit všechny brazilské aktivity, jež spojujeme se strategií působení nastupující mocnosti v mezinárodní aréně. Proto v této kapitole selektivně uvedeme ty případy, které patří k významným a signifikantním, a můžeme na základě jejich studia získat přehled o stylu, strategii a kontextu nástupu Brazílie jako mocnosti na scénu mezinárodní politiky.

DŮVODY A OKOLNOSTI NÁRŮSTU MOCENSKÉHO VÝZNAMU

Příčiny posilování významu a ambic Brazílie v mezinárodním prostředí musíme hledat již v druhé polovině 80. let 20. století, kdy došlo k výrazným změnám na lokální (postupný přechod Brazílie k demokracii) i globální úrovni (zánik rigidního bipolárního mezinárodního systému). Dále měla na vzestup Brazílie zásadní vliv řada hospodářských reforem, které, ve spojení s dalšími pozitivními trendy (např. růst cen zemědělských produktů, objevení bohatých ložisek ropy), stabilizovaly brazilskou ekonomiku, a tím i posílily brazilské sebevědomí.

Pomalý proces přechodu k demokracii v Brazílii, který ukončil vládu vojenského autoritativního režimu, započal na sklonku 70. let 20. století, přičemž počátek 80. let byl charakteristický sociálními a ekonomickými problémy, zejména růstem nezaměstnanosti a inflace. Nedemokratický charakter brazilského režimu ovlivňoval i zahraniční politiku země, která se podle Soaresové de Lima a Hirstové³ vymezovala zejména vůči mezinárodním organizacím a režimům, které prosazovaly dodržování lidských práv nebo omezení technologií využitelných v nekonvenčním zbrojení (včetně zázaku či omezení jaderných zbraní).

V letech 1985–88 byl brazilský politický systém výrazně zreformován (mj. přijetí nové demokratické ústavy) a proběhly svobodné volby do legislativních a exekutivních orgánů na několika úrovních, čímž Brazílie zavřela přechod k demokracii. Zároveň však Brazílie čelila množství společenských i ekonomických problémů, mezi které patřila chudoba velké části populace, značné sociální rozdíly a problémy ekologické, jež souvisely s bezskrupulózní exploatací amazonské

nížiny ze strany těžářských společností a farmářů (nekontrolované a nekontrolovatelné kácení deštného pralesa bez ohledů na práva původních obyvatel).

Řešení vzájemně propojených sociálních a ekonomických problémů země byla (a jsou dosud) zásadními úkoly všech brazilských vlád po roce 1985 a často měla formu komplexních plánů, jež měly pozitivně ovlivnit ekonomiku státu a v několika případech zahrnovaly i zavedení nové měny. Reformní ekonomické kroky, které měly v první řadě snížit inflaci, provedla administrativa prezidenta Josého Sarneye⁴ (tzv. plán Cruzado), nicméně bez valného úspěchu.⁵ V roce 1989 se stal prvním přímo zvoleným prezidentem Brazílie po demokratizaci země Fernando Collor de Mello, jenž patřil k hospodářské elitě země. Okamžitě po nástupu do funkce představil svůj plán na ekonomickou stabilizaci země (Nová Brazílie) a prohlásil, že Brazílii přivede do „prvního světa“. Plán však selhal a v Brazílii nadále přetrvávaly ekonomické a sociální problémy, které navíc zhoršovaly epidemie nemoci jako cholera a tuberkulóza nebo působení pašeráků drog a polovojenských skupin terorizujících velká brazilská města.⁶ V Brazílii rovněž bujela korupce – ta byla i příčinou pádu prezidenta de Mella v roce 1992.

V oblasti zahraniční politiky se de Mello soustředil na prolomení brazilské izolace způsobené léty nedemokratického režimu. Počátkem 90. let 20. století se Brazílie začala více začleňovat do mezinárodních struktur – patrná byla např. brazilská participace na jednáních v rámci Všeobecné dohody na clech a obchodu (GATT), Brazílie ratifikovala Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (ICCPR) a stala se místem konání Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (tzv. Earth Summit 1992). Brazílie také oficiálně ukončila program vývoje jaderných zbraní.^{7, 8}

Další plán na ozdravení brazilské ekonomiky předložil v roce 1993 ministr financí Fernando Cardoso (tzv. Plán reál). Ten se ukázal být úspěšným a zahrnoval vytvoření nové měny (reál), privatizaci, liberalizaci obchodu včetně snížení cel. Brazilská ekonomika reagovala snížením inflace, růstem HDP a země zaznamenala příliv zahraničních investic. Úspěch v hospodářské oblasti vynesl sociálnímu demokratovi (v brazilských podmínkách pravice strana) Cardosovi

ve volbách v roce 1994 křeslo prezidenta Brazílie. I přes to, že liberální zásahy omezující vliv státu na ekonomiku nezměnily sociální problémy a napětí, obhájil prezident Cardoso svůj mandát i ve volbách v roce 1999.

V oblasti zahraniční politiky pokračoval brazilský příklon k mezinárodním smlouvám, organizacím a režimům, které souvisely s dohrčováním lidských práv a mezinárodní bezpečností. Brazílie se připojila k Režimu kontroly raketových technologií (MTCR), ratifikovala smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT) a uznala Meziamerický soud pro lidská práva a Mezinárodní trestní soud.⁹ Zároveň Cardoso usiloval o konsolidaci a posilování regionální integrace (především MERCOSUR) – vlivná role v integračních projektech měla Brazílii mimo jiné pomoci posílit vazby na důležitá centra světové ekonomiky.¹⁰

I když s Cardosoovou administrativou spojujeme ekonomický růst Brazílie a vlastně počátky vzestupu země jako nové mocnosti, Plán reál ukázal své limity (podle Klímy¹¹ především kvůli asociálnímu a neekologickému charakteru) a Brazílie očekávala v čele státu osobnost s větším důrazem na sociální problematiku.

Novým prezidentem Brazílie se v roce 2003 stal bývalý dělník, odborový předák a předseda levicové Strany pracujících Luiz Inácio „Lula“ da Silva. Prezident da Silva prosazoval v ekonomické oblasti středo-levicový přístup, který zahrnoval celou řadu opatření ke zmírnění sociálních rozdílů a zlepšení podmínek nejchudších obyvatel Brazílie. Za dvě volební období prezidenta da Silvy se zvyšovala zaměstnanost, což mělo za následek zpomalení růstu HDP, nicméně HDP i tak průměrně rostl. Během jeho vlády mimo jiné fungoval Program urychlení růstu (investice do perspektivních hospodářských odvětví) nebo Plán rozvoje školství a program Hlad nula, v jehož rámci např. získaly příspěvek chudé rodiny, které posílaly děti do školy a na očkování.¹² Za vlády prezidenta da Silvy byl v rámci zahraniční politiky zvýšen důraz na jiho-jihní spolupráci a zároveň na roli Brazílie jako mostu mezi Severem a Jihem. Hlavní myšlenka tohoto posunu spočívala v přesvědčení, že země Jihu k ekonomickému rozvoji nutně nepotřebují spolupráci s bohatým Severem, ale mohou se orientovat na sebe navzájem – přičemž Brazílie hodlala hrát

v jiho-jihních vztazích stěžejní roli iniciátora a koordinátora. V mezinárodním prostředí se začala prezentovat jako země budoucnosti a důležitý reprezentant (více či méně skutečného) Pan-jihu.¹³

Právě za vlády prezidentů Cardoso a da Silvy se odehrává proces mocenského nástupu Brazílie v mezinárodní politice. Oba prezidenti, ačkoliv z odlišných politických táborů, využívali domácích politických úspěchů a ekonomického růstu Brazílie k prosazování takové zahraniční politiky, jež by Brazílii zaručila výraznější vliv na mezinárodní scéně. Kurz a priority Brazílie v zahraniční politice se nezměnily ani po nástupu prezidentky Dilma Rousseffové v roce 2011 (ta se do značné míry pohybuje v linii svého spolustránka a mentora da Silvy).

CÍLE, PRINCIPY A STRATEGIE ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Pro zhodnocení současného působení Brazílie v mezinárodním systému je nutné zmínit alespoň některé faktory, které dlouhodobě brazilskou zahraniční politiku ovlivňují a formují. Zaměříme se primárně na faktory geografické, geopolitické, politické a ekonomické.

Novodobá historie Brazílie je do značné míry analogická k vývoji dalších latinskoamerických států. K dekolonizaci došlo počátkem 19. století, přičemž hlavní národně osvobozenickou silou byla bílá elita (císařem nezávislé Brazílie se stal člen portugalské královské rodiny), jež ve svých rukách držela většinu bohatství země. Období nezávislé existence brazilského státu je charakteristické ekonomickými problémy (brazilské hospodářství trpělo řadou postkoloniálních neduhů), které byly navíc doprovázeny politickou nestabilitou, jež se projevovala převraty, diktaturami a podobně. Brazílie tak reprezentovala prakticky až do konce 20. století periferní, respektive semiperiferní zemi jižní polokoule, jež byla z ekonomického i geopolitického hlediska marginální. Geopolitický vliv metropole, tedy Portugalska, byl po získání nezávislosti vystřídán vlivem další vzdálené země bohatého a mocného Severu, Spojenými státy americkými. Tato frustrující historická zkušenost ovlivňuje současnou zahraniční politiku Brazílie i selekci hodnot a principů, které Brazílie v mezinárodním prostředí prosazuje. Na druhé straně má podle Soaresové de Lima a Hirstové¹⁴ poloha Brazílie a regionální kontext i důležitou pozitivní

stránku. Brazílie se přímo nedotkly žádné významné mezinárodní konflikty 20. století, přičemž spory se sousedními státy byly až na výjimky vyřešeny diplomatickou cestou. Z bezpečnostního hlediska (ve smyslu ohrožení z venku) je tudíž možné Brazílii považovat za stabilní zemi, což vede k pocitu geopolitického uspokojení. Zahraniční politika je tak dlouhodobě zaměřena primárně na prosazování ekonomických zájmů.

Jak bylo uvedeno výše, zahraniční politika Brazílie, respektive působení Brazílie jako nové střední mocnosti je spojeno s přechodem k demokracii a ekonomickým růstem země za vlády prezidentů Cardosa a da Silvy. Zaměřme-li se vnější vlivy, tak na zahraniční politiku Brazílie měly počátkem 21. století podle Vigevaniho a Ramanziho¹⁵ dopad zejména tyto faktory:

- unilaterálníismus USA,
- vzrůstající vliv Číny,
- restrukturalizace osy globálního rozvoje, především význam Indie, Ruska a Jihoafrické republiky,
- růst cen zemědělských produktů od roku 2003,
- nárůst objemu obchodní výměny se zeměmi, se kterými Brazílie do roku 1990 prakticky neobchodovala,
- význam multilaterálních hospodářských jednání (zejména po ekonomické krizi v roce 2008).

Když analyzujeme brazilskou zahraniční politiku od roku 1990, pak jsou patrné dvě tendence – zaprvé funkčně propojit a stabilizovat region Latinské, respektive Jižní Ameriky a stát se regionální mocností.¹⁶ Zadruhé prosadit své zájmy (pragmatické i idealistické) na globální úrovni, v souladu s rolí střední mocnosti v mezinárodním systému. Vzhledem k východiskům a cílům zahraniční politiky Brazílie jsou výše uvedené tendence v některých případech těžko slučitelné, na což by měla tato studie rovněž upozornit.

Za základní koncepty brazilské zahraniční politiky je možné podle Vigevaniho a Ramanziho¹⁷ považovat nezávislost a univerzálnismus, respektive multilateralismus. Ostatně důraz na nezávislost je možné sledovat i v období nedemokratického režimu, tedy během

bipolární konfrontace – tehdy se prosadila zahraniční politika s principem „nezávislost prostřednictvím odstupu“ (autonomy through distance). Naopak zahraniční politiku po roce 1990 můžeme charakterizovat principem „nezávislost prostřednictvím začleňování“ (autonomy through participation),¹⁸ respektive „nezávislost prostřednictvím integrace“ (participation through integration). Brazílie se tak po přechodu k demokracii a v nových podmínkách mezinárodního systému účastnila celé řady integračních projektů a participovala v mezinárodních organizacích, režimech a smluvních systémech. Brazílie již nadále neměla stát mimo aktivní mezinárodní společnosti a účast v multilaterálních fórech a organizacích ji měla zajistit prestiž a vliv na regionální i globální úrovni. I přes změnu přístupu je patrné, že postoje Brazílie k integračním projektům jsou do určité míry ambivalentní – což se například projevuje ve vztahu k některým regionálním integračním uskupením (MERCOSUR), kde Brazílie hraje důležitou roli, nicméně hlubší integrace není v jejím zájmu, kvůli možnému omezení nezávislosti. V souvislosti s tímto jevem hovoří Letícia Pinheirová¹⁹ o brazilském „pragmatickém institucionalismu“.

S nástupem prezidenta da Silvy se brazilské zahraničněpolitické aktivity rozšířily – Brazílie začala intenzivně usilovat o reformu OSN, zintenzivnila participaci na mírových misích OSN, iniciovala vznik multilaterálních koalic a jiho-jihní spolupráci. Vigevani a Ramanzi²⁰ v souvislosti s uvedenou změnou hovoří o principu „nezávislosti prostřednictvím diverzifikace“ (autonomy through diversification), přičemž vzhledem ke změně razance brazilské zahraniční politiky používají Vigevani, de Oliveira a Thompson²¹ termín „nezávislost prostřednictvím asertivity“ (autonomy through assertiveness).

V období po přechodu k demokracii a zániku bipolárního mezinárodního systému můžeme pozorovat následující cíle brazilské zahraniční politiky podle Soaresové de Lima a Hirstové:²²

- hrát aktivní roli ve stávajících regionálních i globálních (především ekonomických) fórech a organizacích a vytvářet nové,
- prohlubovat vztahy s hlavními světovými mocnostmi, zejména s Čínou a Ruskem,

- snaha vytvářet jiho-jížní koalici, především s Indií a Jihoafrickou republikou.

Brazílie jako nastupující mocnost se značným ekonomickým i mezinárodním potenciálem a s ambicemi výrazněji ovlivňovat mezinárodní politiku prostřednictvím soft power²³ je podle Burgese²⁴ v ideální pozici pro propojování a zprostředkovávání komunikace (bridge-builder) mezi tradičními mocnostmi Severu a nastupujícími mocnostmi spojovanými s globálním Jihem, a to v zájmu zajištění stability a předvídatelnosti v mezinárodním systému. Brazílie si v mezinárodním prostředí buduje pozici aktéra, který prosazuje pozitivní hodnoty a aktivně přispívá k budování vztahů a vazeb mezi státy Jihu navzájem a mezi státy Jihu a Severu. Pro Brazílii je dále typické, že neustálí o dramatickou strukturální změnu stávajícího mezinárodního systému, neboť ekonomicky i bezpečnostně jí podmínky stávajícího systému vyhovují. Brazílie tak soustředí své zahraničněpolitické aktivity na to, aby v systému získala lepší pozici a větší vliv. S tím podle Soaresové de Lima a Hirstové²⁵ souvisí brazilská snaha aktivně působit ve stávajících regionálních i globálních (hlavně ekonomických) fórech a organizacích a vytvářet nová či nově. Vzhledem k výše uvedenému Brazílie udržuje standardní vztahy s tradičními mocnostmi Západu (USA a EU), ale zároveň se zasazuje o omezení jejich regionálního i globálního vlivu tak, aby došlo k emancipaci nastupujících mocností, které rovněž hájí zájmy chudých rozvojových zemí. V souladu s tímto cílem Brazílie prohlubuje vztahy s Ruskem a Čínou a vytváří jiho-jížní koalici hlavně s Indií a Jihoafrickou republikou. Mezi další charakteristické znaky brazilské zahraniční politiky patří to, že témata domácí politiky (např. dlouhodobý boj proti chudobě a snaha snižovat propastné sociální rozdíly) projektuje i do mezinárodní politiky.

REGIONÁLNÍ DIMENZE BRAZILSKÉ ZAHRAJNIČNÍ POLITIKY

Brazilský „návrát“ do regionu Latinské Ameriky ve smyslu budování regionálních vazeb můžeme datovat do závěrečné fáze vojenského autoritářského režimu, kdy se během 80. let 20. století Brazílie začíná

sblížovat s tradičním regionálním rivalem, Argentinou. Dohoda na ukončení vývoje jaderných zbraní vyústila v širší ekonomickou a politickou spolupráci. K navázání spolupráce obou zemí přispělo i to, že v Brazílii i Argentíně probíhala de facto současně demokratizace.²⁶ V 90. letech 20. století se zahraniční politika Brazílie orientovala primárně na region Latinské Ameriky, přičemž cílem Brazílie bylo získat pozici regionální mocnosti, a tím i posílit svůj vliv na mezinárodní scéně. Kromě pragmatického cíle Brazílie své pozice v regionu využívala k prosazování hodnot, které sama na přelomu 80. a 90. let přijala (demokracie, lidská práva apod.).

Sblížení s Argentinou představovalo základ pro vznik Společného trhu Jihu (MERCOSUR). Sdružení vzniklo v roce 1991, kdy zakládající členové (Brazílie, Argentína, Paraguay a Uruguay) podepsali tzv. smlouvu z Asunciónu se záměrem vytvořit zónu volného obchodu a celní unii. Cílem MERCOSUR bylo začlenění do světové ekonomiky prostřednictvím specializované produkce, umožnění svobodného pohybu zboží a služeb mezi členskými státy a pokud možno zaručení fiskální a měnové stability. Kromě cílů ekonomických měl MERCOSUR v regionu prosazovat a udržovat demokracii. Brazílie se automaticky, zejména kvůli ekonomickému výkonu, stala dominantním aktérem sdružení (v roce 1995 tvořilo HDP Brazílie 71 % HDP MERCOSUR). Podle Genny a Hiroie²⁷ byl brazilský zájem na rozvoji MERCOSUR dán zejména snahou zamezit dalším státním převratům a stabilizovat tak region; dále měl být MERCOSUR alternativou k mezinárodním obchodním sdružením fungujícím ve prospěch rozvinutých ekonomik a rovněž platformou pro společná obchodní jednání s Evropskou unií nebo USA.

Vliv MERCOSUR na stabilitu regionu a role Brazílie se projeví např. během pokusu o státní převrat v Paraguai v roce 1996, kterému Brazílie diplomatickou cestou dokázala zabránit.²⁸ Brazílie v tomto případě potvrdila pozici dominantního aktéra MERCOSUR a zároveň se pasovala do role ochránce demokracie v regionu Latinské Ameriky.

I v pozdějších letech se projevila stěžejní role Brazílie v MERCOSUR a význam této země pro regionální integraci. Když koncem 90. let 20. století devalvoval brazilský reál, mělo to neblahý dopad

na obchodní vztahy s Argentinou a brazilská vláda nebyla schopna či ochotna negativní dopad na argentinskou ekonomiku zmírnit. Vztahy (ekonomické) dvou nejvýznamnějších zemí MERCOSUR se zproblematizovaly a Argentína kupříkladu prohloubila spolupráci s USA. Odlišná situace nastala v roce 2002, kdy procházela krizí argentinská ekonomika. Brazílie tehdy podnikla řadu ekonomických a diplomatických kroků²⁹, aby sousední zemi pomohla zlepšit ekonomickou situaci. To naopak vztahy spolupráci v rámci MERCOSUR posílilo.³⁰ Z výše uvedeného je patrné, že úspěšnou ekonomickou, ale i politickou integraci v rámci regionu Latinské Ameriky, respektive Jižní Ameriky, si lze jen stěží představit bez ekonomicky silné a stabilní Brazílie.

I když MERCOSUR představoval a představuje pro Brazílii důležitou platformu, její význam jakožto brazilského nástroje pro dosažení univerzalistických cílů zahraniční politiky spíše klesal.³¹ Vzestup nových mocností a vytváření koalic se státy BRICS a IBSA se v tomto směru ukázalo jako úspěšnější.

V zájmu brazilské zahraniční politiky bylo od 90. let 20. století zahrnout do integrace po vzoru MERCOSUR i další jihoamerické země – to odpovídalo brazilskému přesvědčení, že Jižní Amerika je specifickým a z politicko-ekonomického hlediska autonomním regionem (de facto subregionem Latinské Ameriky). Od konce 90. let 20. století se brazilská pozornost soustředila primárně na integraci Jižní Ameriky místo latinskoamerických projektů. Jednak byla Jižní Amerika považována za přirozenou sféru vlivu Brazílie a dále se takto definovaným regionem Brazílie zbavila jednoho z významných geopolitických rivalů: Mexika.³² Navíc země v regionu Jižní Amerika jsou méně závislé na vlivu USA než státy Latinské Ameriky na sever od Panamské šíje. Snaha Brazílie přimět ke spolupráci či integraci jihoamerické země se projevila za administrativy prezidenta Cardosa tím, že v roce 2000 proběhl v Brazílii první summit prezidentů jihoamerických států.³³

Ve snaze iniciovat a podporovat jihoamerickou integraci pokračoval i prezident da Silva, když se výrazně zasadil o vznik Jihoamerického společenství národů, jež bylo založeno na prezidentském summitu v Cuzcu v roce 2004. V roce 2008 bylo Společenství přetvořeno na

Unii jihoamerických národů (UNASUR).³⁴ Ačkoliv si Brazílie od vzniku UNASUR slibovala posílení pozice v regionu a navíc to, že získá regionální podporu pro své ambice na globální úrovni,³⁵ tato vize se ne úplně naplnila, neboť se ve zmíněném jihoamerickém projektu stala velmi aktivní Chávezova Venezuela a názory obou hlavních aktérů na integrace nebyly vždy shodné. Rozpory se projevíly např. ve věci zřízení Banky Jihu (Banco del Sur) – projekt Venezuela (s podporou Argentiny a Bolívie) prosadila i přes počáteční odmítavé stanovisko Brazílie.³⁶ Brazílie na druhou stranu nepodpořila Chávezův návrh vybudovat trans-jihoamerický plynovod.³⁷

V rámci UNASUR od roku 2009 existuje Jihoamerická obranná rada (CDS), jež sice nemá charakter regionální bezpečnostní organizace, nicméně představuje konzultativní fórum, které má napomáhat koordinaci regionální bezpečnosti a obrany a kooperaci jihoamerických států na poli vojenské spolupráce. Mezi podněcovatele vzniku Rady patřila v první řadě Brazílie. Její iniciativa v této oblasti souvisí s brazilskou snahou budovat stabilní a mírové prostředí v Jižní Americe, neboť prostředky, které Brazílie volí při dosahování regionálních i globálních cílů, s takovým stavem přímo souvisí.

Snaha Brazílie stát se vůdčí zemí regionu Latinské, respektive Jižní Ameriky a regionální mocností s nezpochybnitelným statusem se dlouhodobě střetává s komplikacemi a úspěchy jsou střídány neúspěchy. Ke zproblematizování postavení Brazílie v rámci MERCOSUR došlo například v roce 2007, kdy Brazílie samostatně uzavřela strategické partnerství s EU.³⁸ Tím se Brazílii ze strany EU de facto dostalo uznání statusu nastupující mocnosti a lídra regionu Jižní Ameriky, neboť s žádným jiným jihoamerickým státem EU dosud strategické partnerství nenavázala.³⁹ Ostatní státy MERCOSUR postup hodnotily jako neloajální a vůči organizaci bezohledný (EU je ve smluvních vztazích s MERCOSUR jako takovým).

Problematické rysy brazilské pozice v regionu jsou mimo jiné ekonomicko-sociální povahy – i když je Brazílie jednoznačně největší ekonomikou Latinské Ameriky, tak v ukazateli HDP na hlavu pozici nejobohatší země regionu nedeří.⁴⁰ Rovněž v kvalitě lidského života porovnávaného podle indexu lidského rozvoje (HDI) Brazílie v porovnání s některými zeměmi regionu zaostává, přičemž rozdíl je ještě

výraznější než v případě HDP na hlavu.⁴¹ Z uvedeného porovnání zemí regionu podle Malamuda⁴² vyplývá, že snaha brazilské vlády upevnit postavení v regionu přesuny financí z Brazílie do okolních zemí nenachází porozumění a podporu u chudé brazilské populace. Brazílie se rovněž střetává s neochotou některých států regionu akceptovat její pozici jako lídra Latinské, respektive Jižní Ameriky. V tomto ohledu se nezdívka projevuje přetrvávající rivalita mezi Brazílií a Argentinou.⁴³ Argentina např. patřila mezi skupinu států, jež nepodpořily brazilský návrh na rozšíření počtu stálých křesel v Radě bezpečnosti OSN. Nejednotnost v rámci MERCOSUR se projevila v roce 2005, kdy Brazílie aspirovala na obsazení postu generálního ředitele WTO – tehdy svého kandidáta, s podporou Argentiny, postavila Uruguay a zástupce Brazílie následně vypadl již v prvním kole volby.⁴⁴ Rovněž fakt, že Paraguay udržuje diplomatické vztahy s Tchaj-wanem, můžeme považovat za projev oslabení pozice Brazílie v regionu i v MERCOSUR, neboť na mezinárodní úrovni s Čínou úzce spolupracuje.

K dalším skutečnostem, které problematizují působení Brazílie jako regionální mocnosti v Jižní Americe, patří ambice Venezuely, či spíše bývalého venezuelského prezidenta Cháveze. V roce 2009 Venezuela iniciovala vlastní latinskoamerický projekt Bolívarská aliance (dříve alternativa) pro národy naší Ameriky (ALBA), který je vůči UNASUR spíše protichůdný.⁴⁵ Ideologické rozdíly a v mnohém rozdílné zájmy vnášejí mezi Brazílií a Venezuelu řadu rozporů (viz výše).

GLOBÁLNÍ DIMENZE BRAZILSKÉ ZAHRAŇIČNÍ POLITIKY

Na globální úrovni Brazílie usiluje o to, aby byla vnímána a akceptována jako minimálně střední mocnost. Vzhledem k omezeným možnostem působení v mezinárodním prostředí (Brazílie explicitně nechce, a vzhledem k vojenské kapacitě ani nemůže, využívat hard power) volí Brazílie k prosazování svých cílů především působení v mezinárodních institucích a režimech a využívání ekonomických nástrojů. Aby Brazílie dosáhla slušné vyjednávací pozice v mezinárodní aréně a byla relevantním partnerem především Spojeným státům a Evropě v diskusích v rámci globálního vládnutí, prezentuje

se často jako aktér, který udržuje rovnováhu mezi Severem a Jihem a jako reprezentant globálního Jihu. Mezi typické brazilské aktivity patří vytváření koalicí zemí či mocností Jihu pro zaujetí společného stanoviska k aktuálním politickým otázkám.⁴⁶ Jak bylo uvedeno výše, Brazílie se snaží k prosazování svých cílů využívat možnosti současného mezinárodního systému, především mezinárodních organizací a režimů. Jednak je patrná brazilská snaha více se prosazovat v tradičních mezinárodních organizacích, institucích a režimech a dále Brazílie sama iniciuje vznik a aktivitu mezinárodních uskupení (čas-to charakteru více či méně formálních koalic), na jejichž činnost má značný vliv. Dalším způsobem, jímž Brazílie upevňuje svoji pozici v mezinárodním prostředí, je intenzivní spolupráce s (rozvojovými) zeměmi Jihu (hlavně africkými) v oblasti politické i ekonomické. Tyto vztahy jsou asymetrické v tom smyslu, že Brazílie jako silnější partner nabízí politickou podporu, investice, obchodní příležitosti nebo rozvojovou asistenci; na druhou stranu tak Brazílie vnáší ze svého pohledu žádoucí změnu do mezinárodních politických a ekonomických vztahů (snižuje vliv tradičních mocností na globálním Jihu) a rovněž může potencionálně využít podpory „spolupracujících“ států na poli mezinárodních organizací a fór.

Celkově si Brazílie od vlády prezidenta da Silvy buduje pozici a pověst iniciátora strategické jiho-jížní spolupráce (ve smyslu spolupráce nastupujících mocností Jihu) a zároveň advokáta globálního Jihu, který na mezinárodních fórech hájí zájmy rozvojových zemí. S touto rolí souvisí snaha působit jako prostředník mezi vlivnými a bohatými státy Severu a chudými a podceňovanými státy Jihu.

Emblematickým cílem brazilské zahraniční politiky je reforma OSN, především restrukturalizace Rady bezpečnosti (RB), jež by svým složením měla reflektovat změny v rozložení sil a vlivu v mezinárodním systému. Brazílie požaduje rozšíření počtu stálých členů RB s právem veta, přičemž na stálé členství v RB sama aspiruje. Se snahou Brazílie dosáhnout reformy OSN souvisí řada aktivit altruistického charakteru, jimiž chce Brazílie získat v mezinárodní komunitě prestiž a podporu (viz níže). Na mezinárodní úrovni se o reformu OSN zasazuje tzv. skupina čtyř (G4). Spolu s Brazílií ji tvoří Indie, Japonsko a Německo, nicméně i přes podporu nezanedbatelné části

mezinárodní komunity (včetně České republiky) nebyl návrh reformy OSN zatím úspěšný.

Aby Brazílie dosáhla svých mezinárodněpolitických cílů, aktivně spolupracuje s aktéry s podobnými zájmy, hlavně nastupujícími mocnostmi a státy globálního Jihu. Jedním z příkladů jiho-jihní spolupráce, u jehož zrodu stála Brazílie, je Dialogové fórum IBSA (India – Brazil – South Africa Dialogue Forum). IBSA vzniklo v roce 2003 z iniciativy prezidenta da Silvy (tzv. Brazilská deklarace). Platforma IBSA umožňuje Brazílii prosazovat její zájmy na mezinárodních fórech koordinovaně se silnými hráči globálního Jihu (v první řadě s Indii).⁴⁷ Za příklad vzájemné podpory můžeme uvést dohodu v rámci IBSA, že se Brazílie, Indie a Jihoafrická republika budou podporovat ve snaze zastupovat své regiony v Radě bezpečnosti OSN. Pro Brazílii měl jednoznačně pozitivní dopad ekonomický rozměr spolupráce v rámci IBSA – brazilský export jak do Indie, tak do Jihoafrické republiky se mezi lety 2003 a 2011 zhruba zdvojnásobil. Navíc díky obchodní výměně s Jihoafrickou republikou získává Brazílie přístup i na trhy v dalších afrických zemích, jež jsou sdruženy v Jihoafrické celní unii.⁴⁸

Dalším mezinárodním sdružením zemí, které mají v mezinárodním prostředí (více méně) shodné zájmy jako Brazílie, je BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína, Jihoafrická republika). Podobně jako dialogové fórum IBSA umožňuje i BRICS Brazílii udržovat a posilovat vazby na státy či mocnosti, jejichž význam a vliv v mezinárodním prostředí bude s největší pravděpodobností v příštích dekáдах narůstat. Členství v BRICS tak potvrzuje a podporuje významnou roli Brazílie v mezinárodním prostředí a z politického i ekonomického hlediska je důležité pro dlouhodobé brazilské národní zájmy. Zároveň členství v klubu BRICS neznamená pro Brazílii žádná omezení autonomie v mezinárodních vztazích – nevyplývají z něho žádná omezení pro navazování bilaterálních vztahů s dalšími aktéry (např. USA či EU). Ostatně i samotné summity BRICS jsou příležitostí k navazování bilaterálních smluv a spojenectví.⁴⁹ Samotné členství v BRICS navíc není spojeno s žádnými finančními náklady.⁵⁰

Z hlediska prosazování vlivu Brazílie v mezinárodním prostředí je důležitá Světová obchodní organizace – Brazílie byla v roce 1995 zakládajícím členem WTO. Svou roli nastupující mocnosti, jež hájí

zájmy rozvojových zemí proti dominanci bohatých států severní polokoule, Brazílie potvrdila zejména během jednání v rámci vyjednávacího kola z Dohy (Doha Development Round). Dlouhodobá jednání o liberalizaci světového obchodu a zapojení rozvojových zemí do globálních obchodních vztahů (velký důraz je kladen na zemědělské negociace) rozdělila členské země na dva tábory, de facto na půdorysu rozvinuté vs. rozvojové země. Požadavky rozvojových zemí jsou artikulovány mimo jiné Brazílií (spolu s dalšími nastupujícími mocnostmi, jako jsou Indie, Čína či Jihoafrická republika). Vzhledem k rozdílným požadavkům zainteresovaných zemí nebylo vyjednávací kolo z Dohy dosud uzavřeno.⁵¹

Vliv nastupujících mocností na rozhodování v rámci WTO je oproti některým jiným tradičním mezinárodním organizacím (MMF, Světová banka, OSN) větší,⁵² což podle Narlikarové⁵³ svědčí o tom, že se WTO přizpůsobila změnám, které se odehrávají na globální úrovni a přináší nové rozložení sil. V rámci WTO tedy můžeme hovořit o dosažení multipolarity, jež je jedním z cílů mezinárodněpolitických aktivit nastupujících mocností.

O silné pozici Brazílie ve WTO svědčí fakt, že od roku 2013 je generálním ředitelem organizace brazilský diplomat Roberto Azevêdo. R. Azevêdo je prvním reprezentantem Latinské Ameriky a zároveň států BRICS, který zastává funkci šéfa WTO – to lze považovat za důkaz vzrůstajícího vlivu Brazílie na mezinárodní scéně a potvrzení statusu (minimálně) regionální mocnosti. Ambicí Brazílie v čele WTO je odblokovat vyjednávací kolo z Dohy a pokusit se dosáhnout takových výsledků, které by posílily pozici rozvojových zemí ve světovém obchodu. Případný úspěch (byť je zatím nepravděpodobný) by výrazně posílil prestiž a vliv Brazílie mezi zeměmi Jihu.

Z hlediska vlivu na globální ekonomiku je pro Brazílii důležité členství v mezinárodním uskupení G20, které představuje fórum nejvýznamnějších ekonomik světa a je považováno za hlavního koordinátora světové ekonomiky (od finanční krize v roce 2008, která nejvýrazněji postihla ekonomiky tradičních mocností sdružených ve skupině G7, respektive G8).⁵⁴ Členem skupiny G20 je Brazílie spolu s ostatními státy BRICS, ovšem Latinskou Ameriku v G20 reprezentují i hlavní brazilští regionální rivalové, Argentina a Mexiko.

Pro Brazílii je členství v G20 důležité z několika důvodů. Jedná se o prestižní klub ekonomických mocností, které ovlivňují globální ekonomický systém, a účast Brazílie je potvrzením její ekonomické síly a vlivu. Navíc v rámci G20 se setkávají zástupci tradičních mocností a mocností nastupujících – to Brazílii umožňuje prosazovat vlastní zájmy a zároven hájit i zájmy chudých/rozvojových zemí Jihu.

V rámci G20 Brazílie například usilovala o změnu způsobu příjímání rozhodnutí uvnitř Mezinárodního měnového fondu. Stávající systém podle Brazílie jednoznačně zvýhodňuje ekonomicky rozvinuté státy (především USA),⁵⁵ které podle brazilské argumentace ztrácejí v důsledku globální ekonomické krize vliv. Brazílie zároven před summitem G20 v roce 2012 deklarovala, že nebude-li nastupujícím ekonomikám přislíben větší vliv na fungování MMF, sníží své příspěvky do Fondu. Brazilský postoj (s jistými rozpaky) podpořily Indie, Rusko a Čína.⁵⁶ Vzhledem k tomu, že k reformě MMF dosud nedošlo, je v očích nastupujících mocností legitimita instituce snížena a usilují o vytváření alternativních struktur v rámci jiho-jívní spolupráce.

Brazílie je zároven členem tzv. rozvojové G20 (respektive G23, nebo G20+), jež sdružuje rozvojové státy, jejichž ekonomiky mají významný zemědělský sektor a jsou do značné míry závislé na vývozu zemědělských produktů. Jedním z iniciátorů vzniku skupiny v roce 2003 byla právě Brazílie (spolu s Indií a Jihoafrickou republikou).

Brazilský důraz na jiho-jívní spolupráci se netýká pouze nastupujících mocností, ale zahrnuje i řadu bilaterálních vztahů s rozvojovými zeměmi globálního Jihu. Nejvýrazněji se tento trend projevil na brazilském přístupu k Africe, jež se stala jednou z priorit brazilské zahraniční politiky. Prezident da Silva oficiálně navštívil řadu afrických zemí a mimo jiné inicioval první Africko-latinskoamerický summit (ASA) konaný v roce 2006. Jedním z výstupů z ASA bylo zřízení Africko-jihoamerického kooperativního fóra (ASACOF), jehož aktivity koordinovala Brazílie a Nigérie. Summity ASA v rámci ASACOF⁵⁷ představují další příklad jiho-jívní spolupráce, o jehož vznik se výrazně zasadila Brazílie.

Pro brazilský přístup k africkým zemím je charakteristická (deklarovaná) solidarita a důraz na rozvojovou asistenci, přičemž tyto aktivity jsou zároven doprovázeny pragmatickým prosazováním brazilských

zájmů, a to politických i ekonomických.⁵⁸ Brazílie tak na jednu stranu v rámci rozvojové pomoci financuje projekty zaměřené například na zlepšení zemědělské produkce nebo na boj s epidemií HIV/AIDS,⁵⁹ zároven se ale africké země stávají důležitým odbytištěm brazilského zboží a zdrojem nerostného bohatství, které Brazílie z Afriky dováží.

Z ekonomického hlediska je Afrika pro Brazílii zajímavá z několika důvodů – tamější trhy (spolu s latinskoamerickými) jsou pro brazilskou produkci dostupnější než Severní Amerika nebo Evropa, geograficky je Afrika relativně blízko a je dobře dostupná prostřednictvím transatlantických námořních cest. Ačkoliv musí Brazílie o africké trhy soupeřit s Čínou a čínské ekonomické aktivity jsou na kontinentu výrazně větší, má Brazílie několik komparativních výhod – kromě absence jazykové bariéry v případě lusofonních zemí zmiňme africký původ velké části brazilské populace (často v souvislosti s brazilskými aktivitami v Africe připomínány) a v neposlední řadě fakt, že brazilské firmy jsou více lokálně orientované (např. najímají místní zaměstnance, na rozdíl od firem čínských, které zaměstnávají většinou Číňany).⁶⁰

Dalším počinem prezidenta da Silvy, který ilustruje novou roli Brazílie na globální scéně, byla společná iniciativa brazilského, francouzského a chilského prezidenta s názvem „Akce proti hladu a chudobě“ a vedla k zformování tzv. Lulovy skupiny.⁶¹ Iniciativa z roku 2004 spočívala v návrhu alternativního způsobu financování rozvojových aktivit, který počítal s globálním zdaněním obchodu se zbraněmi.⁶²

Důležitým nástrojem brazilské zahraniční politiky je rozvojová pomoc.⁶³ Je nepochybné, že prostředky, které Brazílie vkládá do mezinárodní rozvojové pomoci, v posledních letech narůstají, i když přesnější čísla je složité zjistit, zejména s ohledem na to, že různé zdroje spojují rozvojovou pomoc s různými aktivitami a že s informacemi o rozvojových aktivitách brazilské oficiální zdroje pracují v zájmu budování pozitivní image. Podle údajů z roku 2010 (Brazilian Institute for Applied Economic Research) Brazílie investovala do rozvojové asistence zhruba 1 miliardu USD,^{64, 65} nicméně rozvojová spolupráce zprostředkovávaná státní Brazilskou agenturou pro spolupráci (ABC) dosáhla objemu cca 50 mil. USD (fond ABC se např. mezi lety 2009 a 2010 ztrojnásobil). Celých 53 % z této částky

směřovalo na rozvojové projekty, především v rámci technické spolupráce,⁶⁶ v subsaharské Africe (Mosambik, Guinea Bissau) a zbytek v naprosté většině do zemí Latinské Ameriky (Haiti, Paraguay, Guatemala).⁶⁷ Kromě uvedených regionů je důležité zmínit brazilské rozvojové aktivity ve Východním Timoru.

I když v porovnání s nejvýznamnějšími světovými donory vynakládá Brazílie na rozvojovou pomoc relativně malé částky, v porovnání s jinými nastupujícími mocnostmi se řadí k donorům nejvýznamnějším (srovnatelným s Indií a Čínou). Brazilská rozvojová politika je tak důležitým výrazem jiho-jihní spolupráce a Brazílie ji v rámci budování své pozice na jižní polokouli spojuje s pozitivními rysy (jako adresnou, personalizovanou a hlavně postkolonialismem nezatíženou). Zároveň Brazílie upozorňuje na to, že řada rozvojových projektů byla úspěšně realizována přímo v Brazílii a že Brazílie díky své lokaci a historickým zkušenostem (dosud je i příjemcem rozvojové pomoci) rozumí problémům a potřebám rozvojových zemí lépe než dlouhodobě bohaté státy západního civilizačního okruhu.⁶⁸

Dalším způsobem, kterým se Brazílie angažuje v mezinárodním prostředí, je účast na peacekeepingových misích OSN. Podle Braceyho⁶⁹ má brazilská participace na mírových misích zaručit zemi prestiž v mezinárodní komunitě a potvrdit pozici mocnosti, jež prosazuje hodnoty a principy, které jsou shodné s principy obsaženými v Chartě OSN. V souvislosti s působením Brazílie v mírových misích je ovšem patrný i určitý pragmatický přístup, neboť se angažuje především v zemích a regionech, které jsou pro ni strategicky významné (Latinská Amerika, lusofonní státy, rozvojové země Jihu). Ačkoliv Brazílie participovala a participuje na celé řadě mírových misí, nejsilněji byl brazilský personál zastoupen v Angole (UNAVEM III)⁷⁰ nebo Mosambiku (ONUMOZ).

Z hlediska míry zapojení a významu Brazílie jsou zásadní dvě mírové mise OSN, které zároveň představují odklon od brazilské politiky nevnměšování se do záležitostí dalších zemí a neochotu participovat na misích zřízených podle kapitoly VII. Charty OSN. Zprv jde o sérii misí OSN ve Východním Timoru.⁷¹ Brazílie se aktivně účastnila všech misí OSN ve Východním Timoru, přičemž v rámci těchto misí působilo relativně malé množství Brazilců v řadách vojáků

a policistů (desítky). Významnější (a brazilskému stylu politického jednání přírozejší) byla role Brazílie v civilních misích OSN ve Východním Timoru – hlavně v případě Přechodné správy OSN ve Východním Timoru (UNTAET), kterou jako zvláštní zmocněnc generálního tajemníka OSN vedl Brazilec Sérgio Vieira de Mello. Brazílie v timorských misích plnila hlavně roli mediátora a dbala o nestranný přístup jak k timorské, tak indonéské vládě.⁷² Za tímto opatrným přístupem musíme vidět snahu Brazílie na jedné straně udržovat dobré vztahy s Východním Timorem, který patří do jedné z cílových skupin brazilské zahraniční, respektive rozvojové politiky: chudý a slabý rozvojový stát Jihu, navíc patřící do lusofonní sféry. Na druhé straně jsou žádoucí dobré vztahy s Indonésií, která je rovněž pro brazilskou zahraniční politiku důležitá, a to jako jedna z potencionálních nastupujících mocností Jihu, s níž Brazílii pojí společně zájmy a podporovaná jiho-jihní spolupráce. Zároveň je Indonésie pro Brazílii důležitým obchodním partnerem.

Druhou zásadní misí OSN je z perspektivy brazilského angažmá Stabilizační mise OSN na Haiti (MINUSTAH), jež byla zřízena rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN v roce 2004⁷³ a Brazílie vedla či vede její vojenskou část; zároveň největší počet vojáků této mise vysílá na Haiti právě Brazílie. Podle Braceyho⁷⁴ míra zapojení Brazílie do mírové mise na Haiti souvisela s legitimizační pozice Brazílie jako regionální mocnosti v Latinské Americe a zajistila jí pozornost mezinárodní komunity (jež je důležitá především vzhledem k brazilskému požadavku na reformu Rady bezpečnosti OSN).

V současné době působí v několika mírových misích OSN celkem 1750 Brazilců (z toho je naprostá většina vojáků na Haiti) – kromě velení vojenské části mise na Haiti je od roku 2011 pod brazilským velením i námořní součást dočasné vojenské mise OSN v Libanonu (UNIFIL).⁷⁵

Vzhledem k cílům brazilské zahraniční politiky a mocenským ambicím v regionálním i globálním kontextu je nutné zmínit vztahy Brazílie a USA. Brazílie na jedné straně usiluje o multilateralismus, snížení vlivu USA v mezinárodním systému a hájí zájmy chudých států Jihu proti tradičním mocnostem Severu, na stranu druhou chce plnit funkci mostu a mediátora mezi tradičními mocnostmi a mocnostmi

nastupujícími. Ostatně Brazílie je součástí regionu, na který USA dlouhodobě uplatňují svůj vliv – to znamená, že mocenské ambice Brazílie se s mocenským vlivem USA střetávají. I když po ukončení bipolární konfrontace nebyla brazilská rétorika vůči USA zdaleka tak radikální jako v případě některých levicových jihoamerických režimů (typicky Venezuela a Bolívie), zdaleka nemůžeme vztahy obou zemí označit za přátelské či vsíchné. De Castro Neves⁷⁶ označuje vzájemné vztahy v různých obdobích za napjaté, respektive lhostejné.

Z brazilských aktivit je patrné, že se dlouhodobě snaží omezit vliv USA na globální i regionální úrovni. To se mimo jiné projevilo na prezidentském summitu konaném v Brazílii v roce 2008, kam nebyly přizvány USA a Kanada, ačkoliv žádaly alespoň o status pozorovatele. Formát tohoto summitu pravděpodobně vedl k vytvoření Společnosti latinskoamerických a karibských států (CELAC), tedy regionálního bloku všech amerických států, ovšem bez USA a Kanady – uskupení je možné vnímat jako alternativu vůči Organizaci amerických států (OAS), jejíž vznik byl iniciován Spojenými státy. CELAC je příkladem integračního uskupení v regionu Latinská Amerika, které ovšem podle Burgese⁷⁷ nemá jasnou institucionální strukturu a společnou ideu, kromě přesvědčení, že by mělo dojít k omezení vlivu USA na politiku a ekonomiku zemí regionu. Brazílie podobné projekty podporuje zejména proto, že se díky své pozici vyplývající z počtu obyvatel, ekonomického výkonu a dalších faktorů automaticky stává dominantním aktérem, respektive jedním z dominantních aktérů jakéhokoliv uskupení na americkém kontinentu, ve kterém nejsou přítomny USA. Jako příklad situace, v níž se střetly zájmy a styly zahraniční politiky Brazílie a USA, uveďme například hlasování v Radě bezpečnosti OSN z roku 2010 (kde měla Brazílie nestálé zastoupení) o uvalení dalších sankcí na Írán kvůli jeho netransparentnímu jadernému programu. Brazílie a Turecko hlasovaly proti návrhu – i když byl návrh stálými členy nakonec přijat, Brazílie se svým postojem přiblížila hlavním východiskům své zahraniční politiky a zároveň pracovala na vlastní alternativě řešení problému spojeného s iránským jaderným programem.⁷⁸

Vztahy mezi Brazílií a USA však nebyly a nejsou pouze antagonisticke. V průběhu 90. let 20. století si Brazílie z ekonomických

důvodů nemohla dovolit chovat se k USA nepřátelsky, spolupráce se však týkala primárně hospodářské oblasti (např. biopaliva). Značný posun nastal v roce 2010, kdy Brazílie a USA podepsaly smlouvu o obraně, na základě které se shodly na spolupráci ve vědě a výzkumu, logistické podpoře, technologické bezpečnosti a na konání společných vojenských cvičení a podobně. I když praktické dopady na vojenskou spolupráci uzavření této smlouvy zatím víceméně nemá, dohoda pomohla zmírnit antiamerickou rétoriku, která se projevovala a projevuje v prostředí levicových administrativ prezidenta da Silvy a prezidentky Rousseffové. Brazílie podpisem dohody ukázala latinskoamerickým státům, že je možné navázat bilaterální spolupráci s USA a zároveň zachovat regionální smluvní závazky (hlavně UNASUR a Bezpečnostní rada Jižní Ameriky). Z brazilské perspektivy může smlouva rovněž přispět k tomu, aby působení Brazílie na mezinárodní scéně nebylo vnímáno pouze jako „vylepšený antiamerikanismus“.⁷⁹ Smlouva by se rovněž mohla stát východiskem k dohodám o spolupráci i v dalších oblastech a nakonec také k reálné spolupráci mezi mocnostmi amerických kontinentů.

ZÁVĚREM – PŘÍLEŽITOSTI, LIMITY A PERSPEKTIVY BRAZÍLIE JAKO NOVÉ STŘEDNÍ MOCNOSTI

Vnitropolitické a ekonomické změny, jež se odehrávaly v Brazílii od přelomu 80. a 90. let 20. století, ovlivnily i změnu zahraniční politiky Brazílie a především to, jak Brazílie definovala svoji pozici v mezinárodním systému. Ze státu, který byl do značné míry izolovaný a sužovaný vleklými ekonomickými problémy, se stala sebevědomá země usilující o takový vliv na globální a regionální úrovni, jaký by odpovídal její rozloze, počtu obyvatel a ekonomickému výkonu. Především kvůli uvedeným charakteristikám a aktivnímu působení v mezinárodním prostředí se Brazílie (právem) řadí mezi takzvané nastupující mocnosti, respektive mezi mocnosti nové, které se svým politickým a ekonomickým vlivem snaží vyrovnat mocnostem tradičním.

Jak ukazuje tato případová studie, Brazílie zvolila (nejen kvůli nedostatku vojenské kapacity) pro dosažení zahraničněpolitických cílů prostředky spojované se soft power. Na jedné straně své aktivity

zakládá na hodnotách, které se snaží reprezentovat a hájit na mezinárodní scéně (demokracie, svoboda mezinárodního trhu, multilateralita, boj proti chudobě apod.), na straně druhé Brazílie využívá pragmatických prostředků (politických i ekonomických) k dosažení svých partikulárních cílů. Pro potvrzení mocenského postavení a vlivu Brazílie potřebuje aktéry (typicky státy), kteří budou její pozici akceptovat a podporovat. Zde se dostáváme k jedné z diskutabilních stránek brazilského „nástupu“. Jak bylo uvedeno výše, Brazílie ne úplně uspěla při budování pozice regionální mocnosti; a to v rámci regionu Latinské Ameriky ani jižní Ameriky. Je nezpochybnitelné, že Brazílie je v regionu velmi důležitá a těžko si lze představit úspěšný regionální integrační projekt bez brazilské účasti, ovšem nepodařilo se jí region sjednotit tak, aby jednomyslně akceptoval její hegemonní postavení a *en bloc* Brazílii podporoval při snahách získat větší vliv na rozhodování na globální úrovni.

Pokud jde o akceptaci vlivu, pak byla Brazílie úspěšnější v regionu tzv. globálního Jihu a na globální úrovni jako takové. Soustředila se na několik cílů – získat důležité postavení v mezinárodních organizacích a fórech, které mají globální vliv. Stát se jednou z dominantních mocností globálního Jihu, jež iniciuje jiho-jihní spolupráci a reprezentuje či hájí chudé rozvojové země Jihu na mezinárodních fórech před (nespravedlivou a ustupující) hegemonií tradičních mocností Severu. Dále Brazílie usiluje o získání dobrého jména a prestižní pozice v mezinárodním prostředí, a to pomocí aktivit, jako je rozvojová pomoc, účast v mírových misích OSN, mediální aktivity a další.

I když Brazílie v posledních letech dosáhla na globální mezinárodní úrovni řady úspěchů (viz výše), setkala se i s problémy a nebyly definitivně stvrzeny její pozice coby nové (globální) mocnosti – nedošlo k reformě OSN, která by Brazílii zajistila stálé křeslo v Radě bezpečnosti. Rovněž pozice, do které se Brazílie často stylizuje – tedy role reprezentanta globálního Jihu, zejména pro nastolování agendy a komunikaci s tradičními mocnostmi Severu – není zdaleka univerzálně přijímána.⁸⁰ Problematické aspekty má i spolupráce v některých fórech, od kterých Brazílie odvozuje svůj vliv. Typicky se jedná o BRICS, kde existují ideologické rozdíly a zároveň více či méně

otevřené ekonomické a geopolitické soupeření mezi jednotlivými státy – i když se nejedná o tak explicitní antagonismus jako v případě Číny a Indie, rovněž pro Brazílii představuje Čína v mnoha ohledech konkurenta (zejména s ohledem na brazilské aktivity v Africe).

V současné době jsme svědky vývoje, jenž může znamenat změnu stylu brazilské zahraniční politiky. Dlouhodobý trend, kdy Brazílie kladla důraz na prostředky soft power a s tím související témata, jako je omezení výdajů na zbrojení a podobně, se začal v posledních letech měnit a Brazílie navyšuje svou vojenskou kapacitu. To může me interpretovat tak, že Brazílie dlouhodobě volenými prostředky zahraniční politiky dosáhla určitých limitů a překonat je může pouze navýšením kapacity související s hard power⁸¹ – ostatně podobný trend zaznamenáváme i v případě ostatních nastupujících mocností. I když Brazílie deklaruje nutnost modernizovat armádu čistě kvůli obraně, nutně se v mezinárodním prostředí objevují otázky, co je možné zahrnout pod termín obrana a zda nebude Brazílie hájit své zájmy v určité širší (regionální) oblasti. Brazílie tak začíná ztrácet image mocnosti, jež spojuje projekci svého vlivu s čistě nevojenskými prostředky.

Brazilské výdaje na obranu jsou podle údajů SIPRI jedenácté nejvyšší na světě (tvoří více než polovinu výdajů v regionu Jižní Ameriky), přičemž v roce 2012 dosáhly zhruba 33 miliard USD. Mezi lety 2003 až 2012 se brazilské armádní výdaje zvýšily o 56 %, i když jejich podíl na HDP zůstává zhruba stejný – 1,5 %.⁸² Brazilské autority počítají s tím, že výdaje za obranu budou v dohledné budoucnosti tvořit 2 % HDP. Zvýšené výdaje budou směřovat především k posílení brazilského vojenského námořnictva, a to zejména s ohledem na ochranu nalezitých nerostných surovin v brazilské vylučné ekonomické zóně a obchodních námořních cest v Atlantiku. Kromě budování flotily ponorek na konvenční, tedy dieselelektrický, pohon a osazení jediné brazilské letadlové lodi moderními letadly, jsou brazilské plány na posílení vojenské kapacity spojovány se záměrem vybudovat ve spolupráci s Francií ponorku (či více ponorek) na jaderný pohon.⁸³ V případě, že se záměr podaří realizovat – se spuštěním první jaderné ponorky se počítá v roce 2025 – se Brazílie stane šestým, respektive sedmým státem světa, který je schopen z vlastních zdrojů vybudovat

ponorku na jaderný pohon (vedle pěti stálých členů RB OSN a Indie, která dokončuje výrobu vlastní ponorky).⁸⁴ Zmíněná brazilská aktivita znamená návrat k využití jaderné technologie ve vojenském, jež byla opuštěna na přelomu 80. a 90. let 20. století.

Je přirozené, že naplňování brazilských mocenských ambicí se setkává se zdary i nezdary. V mnoha ohledech se Brazílie ocitá v ambivalentní pozici – v mezinárodním prostředí hájí a prosazuje pozitivní hodnoty, ale zároveň (často současně) své pragmatické, hlavně ekonomické, zájmy – to se týká i rozvojové pomoci; vymezuje se proti tradičním mocnostem, proti kterým hájí chudý rozvojový svět, ale zároveň chce plnit funkci mostu mezi novými a tradičními mocnostmi – s tradičními mocnostmi tedy musí vycházet přinejmenším korektně, o čemž svědčí některé smluvní vztahy např. s USA, a být k nim vstřícnější než ostatní nové mocnosti. Některé problémy, jež byly v tomto textu v souvislosti s mocenským postavením Brazílie uvedeny, vyplývají právě z ambivalentních pozic a kombinace pragmatismu a idealismu. Nejzávažnější problém, který je s mocenským postavením Brazílie spojen, se však neprojevuje v mezinárodním prostředí, ale existuje uvnitř brazilské společnosti.

I přes dlouhodobý růst národní ekonomiky a snahy brazilských vládních orgánů v Brazílii nedají výrazně zmírnit⁸⁵ (či dokonce odstranit) velké sociální rozdíly.⁸⁶ V souvislosti se sociálními rozdíly se můžeme při popisu situace v Brazílii setkat s termínem „sociální apartheid“. Velká část populace žije v zoufalých podmínkách bez přístupu k slušné zdravotní péči, vzdělání a podobně. Z neutěšené sociální situace vyplývají i problémy s kriminalitou a zajištěním bezpečnosti obyvatel, s čímž se setkáváme hlavně v největších brazilských městech.

Na vnitřní ekonomicko-sociální problémy Brazílie upozorňuje i Némec,⁸⁷ podle kterého se v posledních letech (první funkční období prezidentky Rousseffové) Brazílii nedařilo zaktivnit pro zahraniční investory, ekonomický výkon byl nepřesvědčivý a stát není schopen uspokojit požadavky rostoucí střední třídy na kvalitu veřejných služeb (zejména školství a zdravotnictví) a efektivitu státu. Ne-spokojenost vyústila v řadu protestů. Stejný autor zároveň zmiňuje potencionální riziko, že posílená brazilská střední třída je dočasným výsledkem státních politik sociálních dávek a podpory, které zvýšily

vnitřní spotřebu a zaměstnanost, a tím i ekonomický růst, který by však mohl následovat stagnace nebo hospodářský propad. Brazílie rovněž čelí kritice, že ekonomický rozvoj jde na úkor životního prostředí a práv původních obyvatel (indiánů) hlavně v amazonské oblasti. Původními jevy brazilského rozvoje jsou masivní odlesňování a výstavba přehrad s negativními dopady na ekosystém i místní domorodé komunity.⁸⁸ V souvislosti se zmíněnými problémy zlí jazykové připomínají řešení: Brazílie je zemí budoucnosti... a vředy bude.

I přes výše uvedené skutečnosti Brazílie naplňuje kritéria, na jejichž základě definujeme novou střední mocnost a rovněž ji můžeme považovat (s určitými rezervami; hlavně v oblasti akceptace) za mocnost regionální. Brazílie dokázala v mnoha ohledech využít svůj potenciál, i když její ambice na mezinárodní scéně ještě nebyly zcela uspokojeny – bude rozhodně zajímavé sledovat, jak se bude pozice Brazílie mezi nastupujícími mocnostmi a mezi tradičními mocnostmi vyvíjet a zda se jí podaří dosáhnout některých zásadních cílů – především pak získat stálé zastoupení v Radě bezpečnosti OSN.